

Fredrik Ekelund/Marisol
© Emelie Asplund
Albert Bonniers Förlag

Den otidsenliga transberättelsen

En bakgrund: Transan i media

Runt millennieskiftet, när jag var barn, flaxade det förbi dokumentärer och tidningsreportage där det talades om att leva mellan könen, att inte passa in, varken vara man eller kvinna. Det ställdes fnissiga underbältet-frågor om vilka toaletter de använder, vad de hade i sina byxor och om deras partners uppskattade det. Vägen in i medievärlden innebar för transpersonen att bli utvikningsmodell för den heteronormativa publikens nyfikenheter och fantasier om kön och sexualitet. Jag förmodar att det också finns en koppling här vad gäller intresset för just transkvinnor och vår mystifiering av det täcka könet, *kvinnan*. Transmannen har helt klart varit mindre intressant för det sensationalistiska medieprasslet. Men något har hänt. Det finns idag mer biografiska texter om transpersoner än någonsin. Vi har en generation av transpersoner som vill berätta just *sin berättelse*. Genren börjar ta nya former, den är ofta bekännande med en föresats att bryta sig loss från sin pastischartade och klichéladdade förpackning. Det är ett skrivande som allt mer tar formen av att vara *för oss* och *av oss*. Detta uttrycks som ett aktivt motstånd mot vad som uppfattas som normativa uppfattningar om kön och identitet som tvingat in berättelserna i en viss form.

Det finns flera exempel på vad jag vill kalla moderna skildringar av transtillvaron. De är fiktiva eller biografiska, men det intressanta är att de är skrivna av just queer/transpersoner. Här sker ingen medveten anpassning till den heteronormativa publiken, till vad som är intressant för läsarna. Bland aktuella svenska skribenter kan nämnas **Aleksa Lundberg**, **Eli Levén**, **Saga Becker**. Samtliga aktiva inom film och visuell konst där liknande teman varit i förgrunden.

Lili-arkivet

Lili-arkivet kan avslöja hur transkroppen under det senaste århundradet har fungerat som en trollspegel och projektionsyta, samt som ett slagfält för utopier, drömmar, rädsla och fascination. Arkivet överskrider inte bara gränser för kön utan också för språk, land och genrer.

Så skriver **Dag Heede** i *Lili: En projektionsyta – Transkönet i memoarer, fiktion, konst och teori*, en text om **Lili Elbe** och det flertal återgivningarna av hennes livsberättelse som baserats på dokument i Lili-arkivet, en samling som består av bland annat brev och dagboksanteckningar. **Einar Wegener** som föddes 1882 i Danmark genomgick könskorrigering 1931, Lilis födelseår. Lili är onekligen en av de tidigaste och mest omtalade transpersoner som genomgick en könskorrigeringsprocess. Hennes berättelse har återgetts på en mängd olika språk och bland de olika versionerna finns en stor variation gällande fokus. Olika aspekter av hennes livsresa mellan kön, länder, yrken och kärleksförhållanden har uppmärksammats.

Berättelserna om Lili Elbe är ett startskott för den genre som därefter börjar ta form. Transberättelsen etableras som ett kännspekt litterärt narrativ. En science-fiction-liknande metamorfos som fångar de stora massorna med en förmåga att vara både blödande verklig och samtidigt fungera som en projektionsyta för våra kulturella bilder. Transberättelsen är en levande metafor för en existentiell frihet som får den heteronormativt försjunkna publiken att häpna. Transberättelsen är både etablerad och bekant, samtidigt som den är ett mysterium. Kan translivet skildras utan

att sugas upp i yttre politiska eller existentiella projektioner?

Den otidsenliga transvestiten

I vår tid, år 2018, ger den svenske författaren **Fredrik Ekelund** ut ett originellt verk. Q är en modig roman med biografisk stil om att hitta sig själv som transvestit. Verket är polyfont, det har dagboks-karaktär med klipp från insändarspalter och online-forum. I boken skildras sökandet och de inre konflikterna hos en människa som upptäcker sig själv på nytt efter att ha fyllt sextio.

Berättelsen slår in kilar i vår invanda uppfattning att frågor kring identitet, kön och sexualitet är något som hör tonåren till. Ekelund, som är en etablerad "arbetarförfattare" från Göteborg, med skildringar av hamnstuvararbetet och en bok om brasiliansk fotboll på sin resumé, förvånar genom sin bok, en välbehövlig törn gentemot vårt ofta ganska slentrianmässiga sätt att tala om "manliga författare". Saker är inte alltid som man tror. Och tur är väl det. Ekelund är en udda fågel inom genren biografiskt transskrivande. Eller låt oss omnämna Ekelund som han presenterar sig iklädd kvinnlig skrud, som *Hon*, som *Q*vinna, som – *Marisol*. Den här texten är tillägnad henne och det oändligt vackra med livets outgrundlighet.

Varför jag beskriver Ekelund som udda är dels på grund av det jag uppfattar som *otidsenligt* hos honom/henne. I romanen är Fredrik Marisol, men också, Fredrik *blir* Marisol. *Fredrik är transvestit*. Eller så beskriver hen det själv. Det får mig att fundera över vilken uppgift ordet transvestit har idag när det finns en uppsjö av begrepp såsom genderqueer och icke-binär att söka sig själv bland. Jag tänker att i dag skulle väl ingen under trettio kalla sig transvestit – eller?

Ekelund utmanar vår vana att krampaktigt tala om identitet som något enhetligt och koherent. Tanken att en människa har en identitet som definierar hen oavsett sammanhang är något vi lätt tar för givet. Detta är en uppfattning som återspeglas av kliniska uppfattningar om psykisk hälsa och framför allt av det psykologiska program som ligger till grund för könskorrigeringsprocessen. Till denna idé hör naturligtvis också identitetskrisen, men den betecknar oftast en övergång från ett sätt att vara till ett annat. Det finns normativa sätt att förstå livet och dess kriser. Ekelund fasar för detta i boken, hur hans berättelse kan läsas utifrån idén om en sextioårskris, och hur fel, hur klumpig en sådan läsning vore.

Transvestismen är en identitet som ramlar mellan stolarna gällande bekanta narrativ och sätt att beteckna saker. Fredrik/Marisol är på samma gång enhet och konflikt som pågår bakom transvestitstämpeln. Det är ett av de liv som döljs bakom ett ord som rent tekniskt sett endast beskriver något så banalt som en persons klädstil samtidigt som det är en brännpunkt för samhällets fördomar och normer kring psykisk hälsa och heterosexism.

Transvestiten är i traditionell mening en man som klär sig i kvinnokläder. Eller tvärtom, en kvinna i manskläder vilket i och med förändrade sociala krav på kvinnligheten blivit alltmer svårbestämt. Man kan säga att begreppet har vunnit kraft med hjälp av medvind från strama och ansträngda uppfattningar om hur män ska uppträda. Manlighetens gränser och de traditionella kvinnopluggens stigmatisering är en anledning till att begreppet transvestit har överlevt i folkmun.

Bland de millenniefödda är transvestiten ett urtidsdjur som ensamt kliver omkring under den regnbågsfärgade himlen.

Transvestiten har sällan skildrats på något positivt vis. De sammanhang där transvestiter träder fram har ofta en defensiv karaktär, där man vill visa hur dessa män är både heterosexuella och goda samhällsmedborgare, makar och yrkesmänniskor. Stereotyper om prostitution, sexuell ambivalens och patologiska nidsbilder från *När lammen tystnar* har viftats bort. Och innan HBTQI-politiken föll på allas tungor så har hen, *transvestiten*, blivit gammalmodig. Därför finns det något utmanande i Ekelunds sätt att göra begreppet till sitt. Att öppna upp begreppet bidrar till vår nutida förståelse av transkönadheten och det kan, vill jag hävda, ge oss tillbaka en del av vår transhistoria.

Jag välkomnar det otidsenliga med att damma av transvestiten i en tid där transdebatten alltmer fokuserar på barn och unga och där identitetspolitiken långt gift sig med medicinvetenskapens begreppsapparat. Oavsett om vi idag pratar om transfrågor på sätt som obestridligen är viktigt, i samband med mänskliga och reproduktiva rättigheter, om frågor kring mental hälsa och rättigheten till vård, så är min upplevelse att Ekelund erbjuder något som saknas i dessa diskussioner. Ekelund lyckas kasta ljus över ett erfarenhetsspektrum som tillhör just transvestiten, en av de mest styvmoderligt behandlade grupperna i transfamiljen. En del av den styvmoderliga behandlingen av transvestiten är, som sagt, hur han/hon/hen/den (!?) skyfflats undan till förmån för den äkta transsexuella och sedermera för andra typer av identitetsbegrepp. Transvestiten har stått som en motpol till det som uppfattats som ett genuint transsubjekt.

Medicinska definitioner

Länge stod transsexualitetsdiagnosen som ett slags måttstock för transskapet. Den psykiatriska processen måste man i normala fall vara beredd att själv ta steget in i, och också vara beredd att bevisa sig i enlighet med diagnosmanualernas kriterier. Medicinen har tids nog förlorat sitt monopol på könet när allmänheten börjat förstå att en transperson kan se ut hur som helst och också ha vilka mål som helst gällande sin kropp. Den

man som klär sig i kvinnokläder men som också kan godkänna att hen också trivs i sin mansroll har inte kvalificerats som transsexuell. Den transsexuella är stämplad av staten, dokumenterat enhetlig och koherent i sin uppfattning om sig själv som kvinna eller man. Detta är handgripligen ett av kriterierna för diagnosen. Transvestitens liv vittnar om tvåkönsmodellens ständiga grepp och vårt ständiga krav på enhetlighet. Transbegreppet är inte längre linjärt utan har blivit tredimensionellt, en rymd. Krångligt kan vissa tänka, men det är onekligen mer troget de liv där dessa frågor spelar en roll. För det är inte enkelt. Det är svårt, speciellt när det sociala kravet att ständigt förklara sig hänger över en.

Förväntningarna på mannen å ena sidan och mystifieringen av kvinnan och kvinnorollen å den andra. Ordet kan tänkas bli näst intill obegripligt utan detta kulturella magnetfält. Omvänt gör detta att transvestitbegreppet onekligen blir omodernt i den moderna identitetspolitiken bara på grund av sitt bagage.

Låt mig fördjupa vad jag menar med detta. Vad är det till att börja med som är föråldrat här? Transvestitbegreppet är föråldrat i den begreppsgeografi vi har idag med nya ord där man i enlighet med 90-talets queerteori anser att det hör till de nya begreppens uppgift att dekonstruera en binär logik kring kön och sexualitet. Enklare uttryckt: Att utmana gränser med hjälp av språket är en politisk idé som hör till vår tid.

I den politiska geografin tecknad av yngre generationer är transvestiten en sinnebild för den hårda tid som en gång var, innan prideparaderna var folkfester där alla har en plats, och än mer – där alla vill vara med! Bland de millenniefödda är transvestiten ett urtidsdjur som ensamt kliver omkring under den regnbågsfärgade himlen. Politiken, språket och ja – tiden, tycks ha sprungit förbi henne. Begreppet påminner om en generationsklyfta. Just därför är också skildringar av transvestitvardagen brännande viktiga.

Ekelund får mig att tänka att det finns något skenbart och kanske förljuget i det vi lätt uppfattar som framsteg och frigörelse. Att det finns något förhastat i våra försök att nedmontera sexismen med semantiska operationer. Vi slängde i någon mån ut könet med badvattnet i hopp om att nya begrepp och nya sätt att tänka skulle befria oss. Å andra sidan bör sägas att vår tid burit med sig en mängd möjligheter, politiska och existentiella, som är vackra att se. Kanske har vår tidsanda också öppnat ett fönster för Ekelund att träda in i intervjuosoforna som Marisol. Men transvestiten lever! Hur omodern hen än kan tyckas vara. Marisol finns och Q är hennes vittnesmål.

Att söka efter berättelsen

Att förklara sig. Här är Q intressant i sin närgånget kronologiska och dagboksaktiga berättarstil. Det är ett litterärt verk som skapats parallellt med att bokens huvudkaraktär Marisol penslats fram och fått en existens utanför boken. Marisol blir kött och blod. Där

sidorna tar slut tar hennes nutida liv och utveckling vid. Ekelunds anonymitet i sminket och peruken bryts när hon kliver upp på scenen i SVTs litteraturprogram *Babel*. Jag blir iallafall rörd. Och inspirerad. Privilegiet att vara transperson och författare är att man kan nå sitt inre genom skriften. Ekelund skriver: "Kan man, jag, skriva sig, mig, >>frisk<<, hel, öppen för håligheterna, det söndriga, luftiga, vinden som drar genom kluvenheten, dubbelheten, hettan i könet/könet?"

Sökandet efter berättelsen, koherensen i ens egen livsberättelse, är en kamp för att förstå nuet och skymta en framtid. Helt enkelt – att undvika självmordet. Sökandet efter rätt ord är en färd genom alla smärtsamma punkter i ens inre, muskelknutarna, andningen, hjärtats slag. Att lägga ut sig i skrift är en kroppslig handling, och hos Ekelund blir detta tydligt. Budskapet riktas inte utåt, *här ska jag tala om för er* utan tonen är sökande och självuppförande – *Vem är jag? Vem är du som är jag?* Q är en berättelse om ett uppvaknande, om att överraska sig själv, om att hitta den totala lyckan och om att känna avgrunden under sig.

Mot slutet av romanen utspelar sig en dialog mellan Fredrik och Marisol. Ekelund skriver: "Han minns bilder, inre bilder som förföljt honom i decennier som tvångstankar: de >>amputerade<< kvinnobrösten som lämnat två stora, blödande hål i bröstet, hål från vilka blodet runnit ner för magen, år efter år. Hålet i bakhuvudet sedan gymnasietiden, som efter ett yxhugg, ett osynligt yxhugg som gjorde att Harry Haller i *Stäppvargen* blev en omedelbar allierad. Någon/något som velat klyva honom i två delar. Bilder han lärt sig att leva med men som ändå, då och då, fått ner honom på knä i förtvivlan. Åren i terapi som aldrig gav några entydiga svar. Han berättar om bilderna för henne. Hon ler. – Det var jag som ville ut. Förstod du aldrig det?"

Ekelund bryter med det narrativ där det könsliga ödet är inskrivet redan vid födseln. Ekelunds berättelse backar från den dragning till psykologisering och medikalisering som vår stelbenta politik lätt får oss att gå med på. Klichéer som att "alltid ha vetat", "varit född såhär" eller "att det måste finnas en fysiologisk/biologisk förklaring" har en alltför stor makt i den allmänna diskursen, just på grund av deras politiska sprängkraft.

Ekelund är värdefull för vår tid eftersom han visar på den mångtydighet hos vår könsliga, kroppsliga och existentiella tillvaro som vi gärna bortser från – paradoxerna vi lever med, mellan språkets stelhet och livets föränderlighet, allvar och lek, mellan det statiska och det konstant föränderliga hos våra identiteter, kort sagt det vi kallar *jag*. Transliven påminner oss ofta om vikten av att lyssna till de inre konflikterna och vikten av att respektera sig själv, att vara snäll mot sig själv och unna sig att vara lycklig över en enkel sak som att bära klackar och läppstift och dansa till **Lady Gaga**.

Jessika Holmlund
är doktorand i filosofi vid Åbo Akademi

